

Драган Боснић

СРПСКА КРАЉЕВСКА ДОЛИНА

Уредник
Зоран Колунџија

На насловној страни корице
КРАЉ МИЛУТИН, највећи градитељ и дародавац српских цркава и манастира
међу Немањићима, владао је четрдесет година и подигао четрдесет цркава
(Фреска из Краљеве цркве у Студеници, око 1314. године)

На њолеђини корице
Реплика круне Краља Милутина, рад Горана Ристовића Покимице,
краљевачког филигран

ДРАГАН БОСНИЋ

СРПСКА
КРАЉЕВСКА
ДОЛИНА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Сѡаринско, ѡрелейѡ име Расцијани,
ѡѡ јесѡѡ народ из Рашке (латѡ. Rascia),
које је обележило време које оѡисујемо и
које су с ѡносом носили ѡаѡѡријарх
Арсеније III Чарнојевић,
као и мноѡи знамениѡѡи,
знани и незнани ѡуди
кроз векове...

САДРЖАЈ

Предговор 6

Ибар – долина српске историје 8

Споменик српском војнику и црни бор 12

Утврђени градови 15

Маглич 16 ♦ Звечан 22 ♦ Јелеч 26 ♦ Брвеник 30 ♦ Рас – Градина 34

Манастири 41

Манастир Студеница 42 ♦ Жича 50 ♦ Сопоћани 58 ♦ Градац 64 ♦ Стара Павлица 72 ♦ Нова Павлица 76 ♦ Кончул 80 ♦ Бањска 84 ♦ Соколица 90 ♦ Ђурђеви ступови 92 ♦ Придворица 98 ♦ Црна река 102 ♦ Тушимља 108 ♦ Сочаница 110 ♦ Врачево 114 ♦ Дубоки поток 116 ♦ Свете Варваре на Рељиној градини 118

Цркве 121

Црква Светих апостола Петра и Павла или ПЕТРОВА ЦРКВА 122 ♦ Црква Светог Николе, црква-пећина у Паљеву 125 ♦ Црква Светих апостола Петра и Павла у Тутину 126 ♦ Црква Светог Николе у Шумнику 128 ♦ Храм Успења Пресвете Богородице у Јошаничкој Бањи 129 ♦ Грачки крст у селу Градац 130 ♦ Црква Светог Козме и Дамјана у Остатији 131 ♦ Црква Сретења (Светог Алексија) у Милићима 132 ♦ Црква Светог Николе у Трњацима 133 ♦ Савине испоснице код Студенице 134 ♦ Црква Брвнара у Врби 136 ♦ Црква Светог Ђорђа (Богородичина црква) у Врху 137 ♦ Богородичина црква у Долцу 138 ♦ Црква Светог Николе у Рудну 139 ♦ Црква Светог Николе у Палежу 140 ♦ Црква Светог Илије у Ивању 141 ♦ Црква Брвнара у селу Цветке 142 ♦ Црква Светог Петра и Павла у Јелакцима 144 ♦ Црква Светог Ђорђа у Поцесју 145 ♦ Црква Свете Петке у Радошићу 146 ♦ Црква Свете Петке у Трнави 147 ♦ Црква Светог Јеванђелисте Марка у Бељаку 148 ♦ Црква Светог Николе у Црепуљи 149 ♦ Црква у Дренови крај Лешка 150 ♦ Црква Светог Димитрија у Митровој реци 151 ♦ Црква Благе Марије у Белом

Пољу 152 ♦ Црква Врачева Козме и Дамјана у Свиланову 153 ♦ Црква Светог Николеу Кузмичеву 154 ♦ Црква Светог Николе у Брвенику 155 ♦ Црква Светог Лазара у Живалићима 156 ♦ Црква Светог Петра и Павла у Бинићу 157 ♦ Црква Светог Николе у Новом Пазару 158 ♦ Црква Пресвете Богородице у Ковачеву 160 ♦ Црква Свете Троице у Бистрици 161 ♦ Црква Светог Николе у Градцу 162 Црква Светог Петра и Павла у Попама 163 ♦ Црква Светог Николе у Баљевцу 164 ♦ Црква Мариница у Дојиновићу 165 ♦ Црква Светог Николе у Штитарима 166 ♦ Црква Свете Катарине у Тадењу 167 ♦ Црква Светог Димитрија у Јаначком Пољу 168 ♦ Саборна црква у Дежеви 169 ♦ Црква Лазарица у Пурћу 170 ♦ Црква Светог Јована Крститеља у Коритнику 171 ♦ Црква Свете Петке у Жерађу 172 ♦ Црква Светог Илије у Ковачима 173

Краљеви 175

Савремени градови и насеља 193

Краљево 194 ♦ Рашка 200 ♦ Нови Пазар 206 ♦ Рибариће 214 ♦ Тутин 216 ♦ Богутовац 218

Бање 221

Матарушка 222 ♦ Богутовачка 224 ♦ Сирчанска и Витановачка 226 ♦ Јошаничка 228 ♦ Лопатница 230 ♦ Новопазарска 232

Природне лепоте 235

Планине 232 — Голија 237 ♦ Копаоник 242 ♦ Столови 248 ♦ Мокра гора 250 ♦ Радочело 251 ♦ Чемерно 252 ♦ Троглав 253 ♦ Жељин 254 ♦ Котленик 255 ♦ Гледидишке планине 256 ♦ Студена планина – Равна планина 257

Студенички крај 258

Ибарски крај 262

Манифестације 268

Белешка о аутору 272

Предговор

Аутор ове изузетне књиге, Драган Боснић, унео је свој лични печат у фактографске чињенице изнете у штиву које се налази пред нама. Градове, манастире, утврђења, црквишта, реке и планине, које је описао, лично је обишао уздуж и попреко и пре него је сео и написао књигу завирио је у све тајне Ибарске долине. Тиме је ова књига, осим факата које износи, уједно и једно лично сведочанство лепоте и јединствености српске средњовековне историје, културе и наслеђа.

Ретко које место на свету, као што је то Ибарска клисура, може, на тако малом географском простору, да говори толико пуно о народу који је ту живео, али и о народима који су туда пролазили.

Овуда су корачали и Келти и Римљани и разни освајачи, од Монгола, Угара, Крсташа, Османлија, али једино су се Срби

ту задржали трајно, препознајући у овом простору земљу суштински повезану са њима, с њиховим бићем.

Долина Ибра својом монументалношћу чини вековно прожимање историје, културе, традиције и мешање великих догађаја у сплету са митовима и легендама, где стварни историјски догађаји често изгледају као бајка, а митови и легенде, својом уверљивошћу и смислом, личе на реална збивања.

Ту су ходиле војсковође и ратници, краљеви и светитељи. Свака стопа ове долине је значајна и представља пут којим би у будућности као народ требали ићи, практично је један велики путоказ. Идентитетски путоказ трајно утиснут у читав један простор. Сваки камен и планинска чука сведоци су витешког окршаја и великих битака, али и подвижничког живота пустињака монаха и светитеља.

Много тога Долину векова чини изузетном и бајковитом. Од „окамењене шуме“, преко жубора слапова Ибра, хука његових букова и тишине вирова, преко лековитих вода Матарушке, Богутовачке и Јошаничке бање, до чудотворног извора Светог Саве у Одмењу и „очне бање“ испод манастира Градац. Шуме пуне тајни и природних блага и стрме стране које својим стенама чине окомиту литицу ка Ибру, и црни бор који из камена расте наткриљујући споменик у облику српског војника посвећеног ибарским јунацима из Великог рата, само су део знаменитости Долине векова. Јоргован који крајем априла, својом бојом и мирисом украси читаву ибарску клисуру, Срби су ставили у једну од најромантичнијих европских легенди – легенду о љубави краља Урош II према својој невести Јелени Анжујској, француској принцези.

Ту су подземна црква, цркве брвнаре, цркве зване „Ибарске прелетнице“ јер су за ноћ „прелетале“ из села у село или чак са једне на другу страну Ибра. Постоје и цркве чија градња датира из најстаријих времена XII и XIII века, где су се молили неимари, који су учествовали у градњи наших најзначајнијих манастира Студенице, Жиче, Градца. На месту где су

се браћа Вукан и Стефан Првовенчани, по легенди, први пут срели после сукоба, подигнута је црква посвећена Сретењу.

Тврђава Маглич подигнута у време краља Урош I, да би заједно са осталим тврђавама и утврђеним градовима: Брвеником, Козником, Брњацима, Јелечом, Расом, бранила Студеницу, Жичу, Кончул, али и оне светиње из наставка Ибарске долине, познате као Дежевска котлина: Петрову цркву, Ђурђево Ступове, Сопоћане. Маглич, још увек стоји, како му и име каже, међу облацима магле па се некада чини да је град ни на небу ни на земљи.

Студеница је задужбина великог жупана Стефана Немање, грађена као узор за све касније светиње српске цркве.

Тако да, уколико се жели погледати корен нашег народа, његови извори, његова душа, Долина векова или Јоргована, Долина српских краљева или једноставно Ибарска долина, јесте најјезгровитији израз тог покушаја пошто собом представља сами корен српског духовног, културног и државничког стремљења.

Горан Весућ

Ибар — долина српске историје

Ибар настаје од шест врела на 1360 метара високим обронцима Хајле, тече на исток кроз велику косовску котлину а потом код Митровице нагло скреће на север до Краљева, где се улива у Западну Мораву.

Долина Ибра дуго је била кичма немањих Рашке. Дуж њених обала нижу се најважнији манастири и градови Рашке. Недалеко од Рибарића, на падинама Мокре горе, налази се манастир Црна река, назван тако по понорници над којом је подигнут. Пећинску цркву посвећену Светом арханђелу Гаврилу подигли су монаси Светог Јоаникија Девичког крајем XIV века а од XVI се у манастиру чува њивот са моштима Светог Петра Коришког. Рашка је лева притока Ибра и на њој се налазе град Рас и манастири Сопоћани, Ђурђеви ступови и Петрова црква. Сопоћани су смештени на јаком извору (сопоту) реке Рашке. Цркву посвећену Светој Тројици подигао је краљ Урош I, 1263. године, који у овој цркви и сахрањен а до краја XVI века ту су биле чуване мошти Стефана Првовенчаног. Манастир је поседовао изузетно богату ризницу али је она у целости разграбљена. Срећом, сачуване су фреске које су због изузетне лепоте уврштене у листу Светске културне баштине. Стари Рас налази се између Сопоћана и Новог Пазара. Од некад моћног града остале су само рушевине и остаци подграђа (Пазар

риште). Ђурђеве ступове је Стефан Немања, родоначелник краљевске лозе Немањића, посветио Светом Ђорђу. Капелу поред цркве на брду изнад Новог Пазара подигао је краљ Драгутин, који је у њој вероватно и сахрањен. Са друге стране брда је Дежева, где је Немања имао своју летњу резиденцију. Петрова црква на периферији Новог Пазара најстарија је православна црква наших крајева. Потиче из IX века. На Ибру, преко пута старог града Брвеника, налази се манастир Нова Павлица, са црквом Ваведења Пресвете Богородице, коју су подигла браћа Мусић, сестрићи кнеза Лазара који су са њим погинули у боју на Косову. Њихова мајка Драгана, Лазарева сестра, сахрањена је у овој цркви крај својих синова, под монашким именом Теодосија. Црква је осликана пре краја XIV века а посебно се истичу прикази светих ратника у певницама и портрети ктитора на западној страни.

У непосредној близини је и Стара Павлица, а десет километара даље манастир Градац. Цркву посвећену Благовестима подигла је Јелена Анжујска, жена Уроша I која је ту и сахрањена. Манастир Студеницу, као своју задужбину, Стефан Немања је посветио Богородици. У овом најзначајнијем српском манастиру сахрањени су Немања, његови синови Стефан и Вукан, унук Радослав и жена Ана. Град Маглич, изграђен на брду са три стране окруженим Ибром, удаљен је непуних двадесет километара од Краљева. Рашку је штиatio од упада са севера али је првенствено био заштитник манастира Жиче и Студенице. Град је делимично обновљен и конзервиран. До њега се лако долази преко висећег моста.

Док је држава Немањића била у успону манастири нису утврђивани, али како су претходници турске војске, пре свих башибозуци, акинџије и остали пљачкаши били све чешће на Балкану, заштита светиња је постајала све јача. Врхунац су високи бедеми око задужбине кнеза Лазара, Раванице и Манасије, које је подигао његов син деспот Стефан Лазаревић.

Манастир Жичу, између Краљева и Матарушке бање, називају мајком свих цркава. Подигао га је Стефан Првовенчани са својим братом Светим Савом, у другој деценији XIII века. Цркву су посветили Светом Спасу – Вазнесењу Господњем. Стефан Првовенчани је овде први крунисан а после њега још шесторо владара из лозе Немањића. Сваки од њих ушао је у цркву на посебна врата, која су после тога била зазидана, па народ ову богомољу зове и седмоврата. У црквеној ризници чуване су изузетно вредне реликвије: део Часног крста украшен бисерима и десна шака Јована Претече.

Архитектура цркве, до данас доста измењена, припада рашкој школи. То је једнобродна грађевина, са једном куполом на коцкастом постољу. Олтар је данас једноделан. Са западне стране дозидана је велика спољна приправа са стубовима и просторијом на спрату – „катихумена“. Жича је више пута страдала и била обнављана. После Другог светског рата поново је реконструисана и цела поново обоје-

на теракота-црвеном бојом, како је првобитно изгледала. Осликана је захваљујући Светом Сави, који је на повратку из Никеје 1219. године са собом повео сликаре и мраморнике из Цариграда. Жича је страдала у нападу Кумана, између 1286. и 1292. и од првобитног живописа, насталог око 1220, сачуван је само мали део у певницама: Распеће, Скидање са крста и фрагменти појединих апостола и арханђела. Велика обнова Жиче и њеног сликарства извршена је између 1313. и 1316. године, за време краља Милутина и архиепископа Саве III, а после њих је и Данило II вршио измене. Посао је поверен сликарима који су живописали и Богородицу Љевишку. Из тог времена потичу представе Светих Отаца

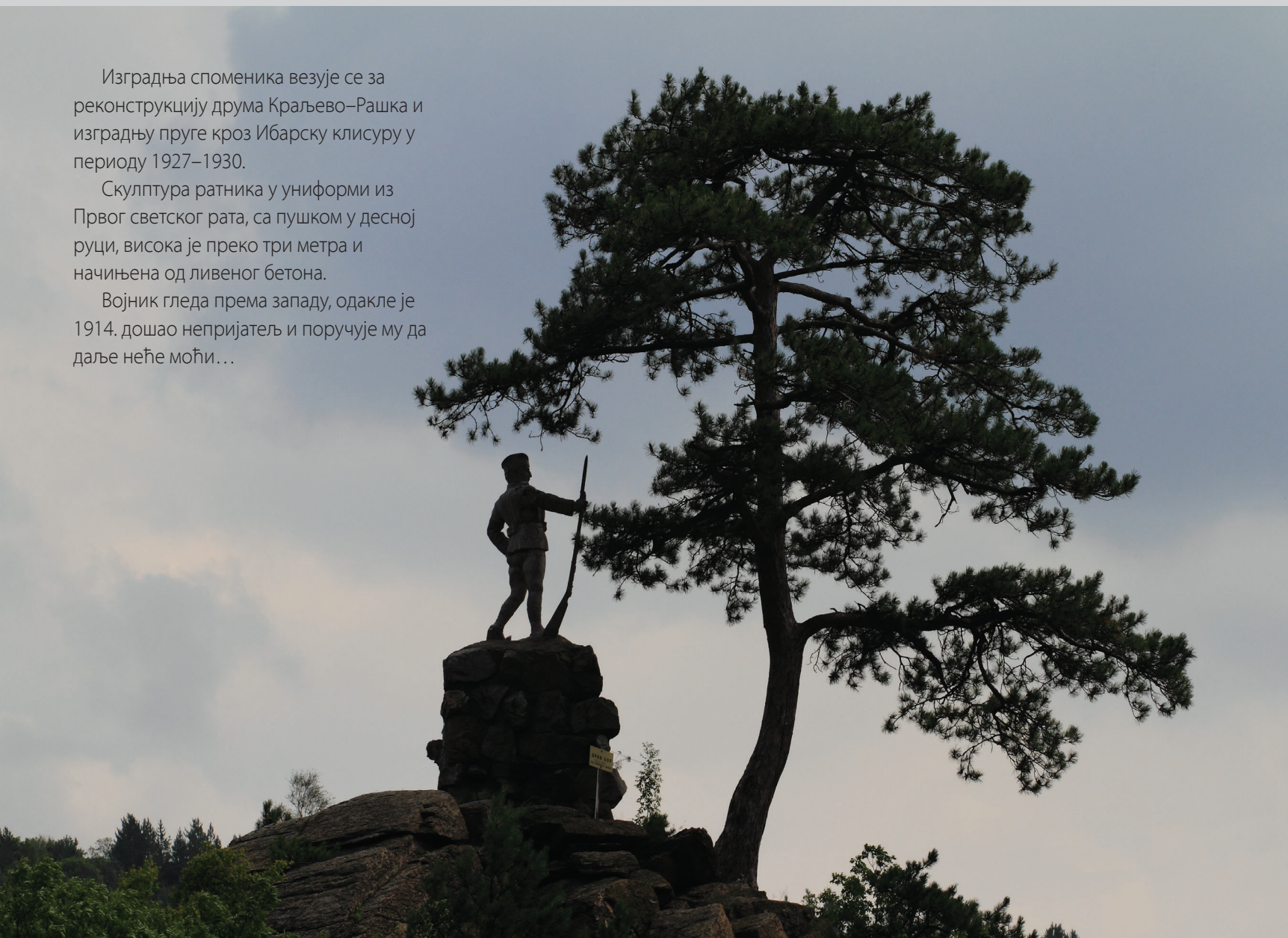
и литургичара, остаци Вазнесења, остаци јеванђелиста, Старац дана између два анђела, Тајна вечера, Духови и др. Најбоље очувана фреска је Успење Богородице, а сачувана је и наша најстарија представа Богородице Страсне. Велика жичка припра је скоро потпуно изгубила свој првобитни живопис, али добро очувану целину чине фреске на зидовима пролаза испод куле-звоника, испред главног улаза у цркву, где се изнад портала налази илустрација Дамаскинове Божићне химне, а испод ње портрети Стефана Првовенчаног и његовог сина, краља Радослава. На северном и јужном зиду се налази и повеља Стефана Првовенчаног овом манастиру.

Изградња споменика везује се за реконструкцију друма Краљево–Рашка и изградњу пруге кроз Ибарску клисуру у периоду 1927–1930.

Скулптура ратника у униформи из Првог светског рата, са пушком у десној руци, висока је преко три метра и начињена од ливеног бетона.

Војник гледа према западу, одакле је 1914. дошао непријатељ и поручује му да даље неће моћи...

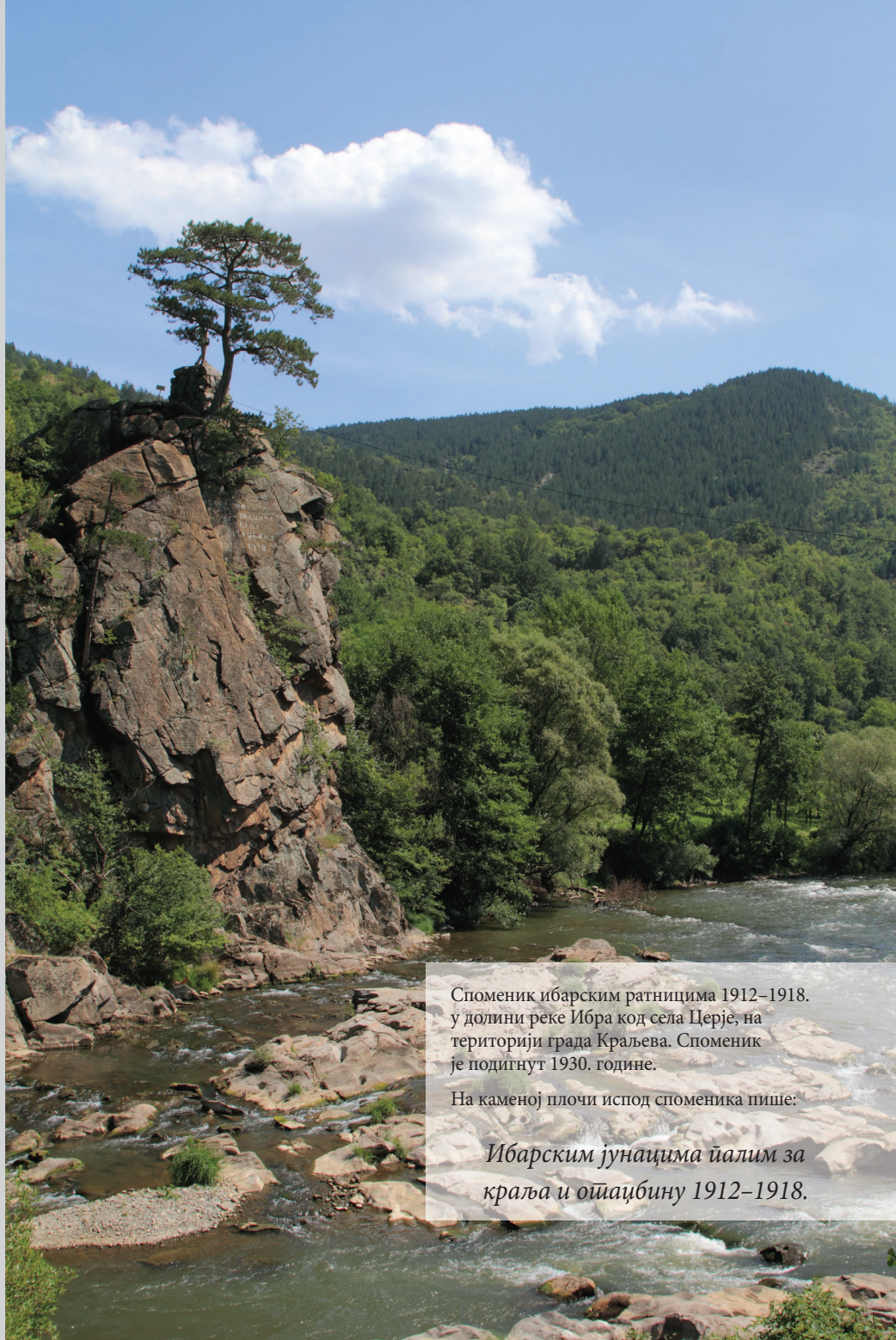

Војник и црни бор

Споменик српском војнику и црни бор

Све који кроз клисуру Ибра путују друмом, пругом или се одваже да се спусте чамцем, поздраве црни бор и камени кип војника који се повремено сакрије у његовом хладу. Споменик подигнут на доминантној стени у част погинулих током ратова 1912–1918. године.

Старост стабла црног бора (*Pinus nigra*), самониклог на голој стени, процењује се на око 170 година и заштићено је као споменик природе.

Споменик ибарским ратницима 1912–1918. у долини реке Ибра код села Церје, на територији града Краљева. Споменик је подигнут 1930. године.

На каменој плочи испод споменика пише:

*Ибарским јунацима њалим за
краља и оцаџбину 1912–1918.*

Маглич

Звечан

Јелеч

Брвеник

Рас – Градина

УТВРЂЕНИ ГРАДОВИ

Утврђени град
МАГЛИЧ

Маглич

Град Маглич је двадесетак километара јужно од Краљева, утврђен на идеалној голој и стрмој падини планине Столови. Подигнут је на узвишењу око кога Ибар прави оштру окуку и подножје окружује са три стране, док је са оне лакше приступачне у стени усечен дубок ров. Заравњени плато на ком је тврђава, уздиже се стотинак метара од пута који је повезивао моравску долину и косовску котлину. Припадао је Српској цркви и основна намена му је била одбрана Студенице и Жиче, као и контрола улаза у Ибарску клисуру. Претпоставља се да ју је подигао Стефан Првовенчани, али вероватније његов син Урош I после продора Монгола, како би спречио нове најезде. Ипак, први пут се у писаним документима помиње тек 1337. године.

Међутим, проширењем српске државе Маглич губи стратешки значај. После пада Смедерева, 1459. године, у оквиру Отоманске царевине постаје седиште нахије, где је смештена посада од двадесетак војника. Током Великог бечког рата, после краткотрајног продора хришћанске војске на југ, српски устаници су привремено ослободили Маглич и оближњи Козник, па одатле кретали у нападе на турске трупе. Пошто је Карловачким миром из 1699. године граница установљена на Сави и Дунаву, Турци се враћају у цитаделу, која остаје војнички скрајнута и временом запуштена. Тек је у Другом српском устанку у њој војвода Радослав Јелечанин кришом сместио своје борце, који су из заседе напали и зауставили Турке из Новог Пазара, када су кренули на Милошеве устанике.

Иначе, Маглич се сматра једним од најрепрезентативнијих, као и најбоље очуваним примером српске средњовековне милитарне архитектуре, пошто се у савремено доба нашао ван ратних зона. Чини га осам кула (донжон је висока

Да уштеде на материјалу градитељи су куле, које нису на првом удару нападача, оставили без зидова окренутих ка унутрашњости утврђења

АРХИЕПИСКОП СА РАТНИЧКИМ ИСКУСТВОМ

Уместо у Пећи или оближњој Жичи, првобитно седиште поглавара српске цркве од стицања аутокефалности, архиепископ Данило II након хиротонисања 1324. године одабрао је да столује у не тако удобном Магличу, где је подигао себи двор и уредио цео град. Имао је већ неимарског искуства, лично надгледајући зидање манастира Бањска и Високих Дечана.

Већ се показао као добар дипломата мирећи браћу Драгутина и Милутина, а потом Милутина са сином Стефаном Дечанским, плодан књижевник који је написао, између осталог, житије краљице Јелене Анжујске, краљева Драгутина и Милутина, те архиепископа Арсенија I Сремца, Јоаникија и Јевстатија I, а ојачавши зидине око свога седишта да има и војничког искуства, које је стекао – на Светој Гори.

На Хиландару је био не само игуман, већ је 1307. године руководио и одбраном од каталонских разбојника, чије су стреле „као кишне капи” падале. Покушали су да секирама разбију главна врата, а друга група да провали кроз зидине, но, главни проблем је била глад. Залихе хране брзо су нестале, јер су спас код братства потражили и бројни житељи из околине, па кад се већ почело умирати и размишљати о предаји, нападачи су се повукли. Недуго потом се Данило нашао у руском манастиру Светог Пантелејмона, кад су Каталонци продрли све до пирга где се братство склонило. Покушали су одатле да их истерају запаливши ватру испод пирга, коју су монаси гасили са оно мало воде што су имали, па чак и вином. Том приликом разбојници су одустали од даље опсаде.

Маглич је једна од најбоље очуваних српских средњовековних фортификација, јер је имао среће да се у модерна времена нађе ван ратних зона

20, пет 12, а две десет метара) повезаних бедемима, који су дуги 270 метара, високи седам а широки два са грудобраном.

Тешко је уз врлетне стазе било допремити за градњу сав потребан материјал, па се штедело где се год могло, тако да су три куле, које би се прве нашле на удару нападача, са свих страна зидане од камена, док остале четврту страну, која је окренута ка унутрашњости утврђења, немају.

Изнад шанца се уздиже Мали град са бранич кулом и стеном на којој је подигнута, а у њој је избушен велики резервоар за воду. На супротном, југозападном крају смештене су једна уз другу три куле које су контролисале прилаз низ Ибар. У Маглич се улази кроз капију на северном бреду између прве и друге куле, док је други улаз насупрот ње у трећој кули. Унутар утврђења изграђено је неколико објеката смештених целом дужином западног бреда, остаци две пекаре, као и две цистерне издубљене у стени.

У граду су остаци цркве Светог Ђорђа, заштитника ратника, а заиста су многобројни током векова јуришали ка магловитом граду по тешко приступачном терену. Прва санација Маглича изведена је после Великог рата, а већи конзерваторски радови тек од 1980, када су постављене дрвене степенице,

спратови, терасица на осмој кули, док је стаза на бедемима са унутрашње стране заштићена оградом. Тврђава је сада и захваљујући пешачком мосту много лакше доступна, али успон уз стрму падину захтева добру физичку кондицију. Углавном, посетиоце не очекују киша стрела и врело уље,

што је некад била уобичајена добродошлица за ненајављене госте. Најчешће долазе чланови оближњег веслачког клуба а масовно када од тврђаве креће „Весели спуст“ па се пар стотина свакојаких пловила спушта низ реку до Краљева. ■

Наши историчари и истраживачи средњовековне српске историје све до Милана Кашанина су тврдили да у средњовековној Србији није ни било градова у данашњем смислу. Данас је јасно да нису били управу.

Српски народ многа места назива градине, градишта, градац, а у долинама река Ибра, Лима, Рашке се и данас налазе остаци утврда из средњег века.

Кула је била основни објекат града и дом власника, властелина, у којој је живео и око које се формирао комплекс грађевина, двораца. Градови су били одузимани, продавани, освајани и рушени, давани другом власнику...

Градови, дворци, утврђења, тргови су подизани на погодним местима. Градови су подизани на брдима, литицама, увек у центру најплоднијих, најнапреднијих крајева, као што су Рас, Призрен над Метохијом, Рудник, Ново Брдо у близини рудника. О српским тврђавама се говорило са похвалама.

